

ПРОБЛЕМИ ФІНАНСОВО-КРЕДИТНОЇ ПІДТРИМКИ МАЛОГО І СЕРЕДНЬОГО БІЗНЕСУ В УКРАЇНІ

К.М. Мельник , кандидат економічних наук
Уманський національний університет садівництва

Анотація. У статті висвітлено основні проблеми фінансового забезпечення розвитку малого і середнього бізнесу, а саме бюджетного та кредитного фінансування, забезпечення ресурсами програм розвитку підприємництва. Проаналізовано рівень фінансової підтримки малого підприємництва державою та здійснено оцінку деяких кредитних механізмів підтримки суб'єктів малого підприємництва в Україні.

Ключові слова: малий і середній бізнес, фінансове забезпечення, програми підтримки малого підприємництва, фондовий ринок.

Аннотация. В статье отражены основные проблемы финансового обеспечения развития малого и среднего бизнеса, а именно бюджетного и кредитного финансирования, обеспечения ресурсами программ развития предпринимательства. Проанализирован уровень финансовой поддержки малого предпринимательства государством и осуществлена оценка некоторых кредитных механизмов поддержки субъектов малого предпринимательства в Украине.

Ключевые слова : малый и средний бизнес, финансовое обеспечение, программы поддержки малого предпринимательства, фондовый рынок.

Abstract. The article highlights the main problems of financial security for small and medium businesses, such as budget and debt financing, resourcing business development programs. The level of financial support for small businesses and the state assesses some leverage support small businesses in Ukraine .

Key words: small and medium businesses, financial support, program support small business stock market.

В економічно розвинених країнах світу малий і середній бізнес відіграє велику роль у вирішенні поточних соціально-економічних проблем. Із загальнонаціональної точки зору, малий бізнес забезпечує створення робочих місць з високою оплатою праці для значної частини населення; збільшення виробництва валового внутрішнього продукту; формування середнього класу; швидке впровадження інновацій; реалізацію інтересів широких верств населення.

Європейська хартія малого бізнесу визнає, що мале підприємництво – це кістяк економіки ЄС. Намагання ЄС побудувати нову економіку (за положеннями хартії) очікується успішними лише тоді, коли мале підприємництво перебуватиме у фокусі уваги як держави, так і всього суспільства.

Питанням розвитку і фінансування малого та середнього бізнесу присвячена низка праць вітчизняних учених. Зокрема слід відмітити таких науковців, як Варналій З. С., Геєць В. М., Герасимович А. М., Дрига С. Г., Зверьков А. І., Муханов А. С., Тарангул Л. Л. та багатьох інших.

Віддаючи належне напрацюванням українських вчених, слід зазначити, що стагнація у сфері кредитування малого і середнього бізнесу та гострота проблеми занадто дорогих кредитів для малих і середніх підприємців вимагає подальших досліджень у вищезазначеному напрямі.

Метою дослідження є аналіз проблем, які перешкоджають банківському кредитуванню малого і середнього бізнесу в Україні та обґрунтування практичних рекомендацій щодо удосконалення механізму фінансово-кредитного забезпечення МСБ.

Методика досліджень. Теоретичною та методологічною базою дослідження послужили наукові праці вітчизняних та зарубіжних вчених-економістів та фахівців-практиків у сфері розвитку і фінансування малого та середнього бізнесу. У статті використано такі наукові методи як: абстрактно-логічний, емпіричний (узагальнення та порівняння), рядів динаміки, а також системного підходу до рішення проблем.

Результати досліджень. Малі та середні підприємства (МСП) відігравали важливу роль в процесі перетворень в Україні починаючи з 1990 року. Проте протягом десятиліть сектор МСП отримував недостатньо уваги з боку українських державних органів. На сьогодні економічні та правові умови діяльності малого і середнього бізнесу значно нижче середнього міжнародного рівня, а послідовна державна політика розвитку МСП відсутня. Державна політика в сфері МСП обмежувалась лише запровадженням стимулів та пільг для мікропідприємств. Але така політика не бере до уваги потреби, проблеми та перешкоди, з якими стикаються орієнтовані на зростання компанії.

Проте, сектор МСП в Україні дуже схожий на європейський (таблиця 1).

1. Основні показники сектора МСП в Україні та в інших країнах Європи, % до загального

Показник	Україна	ЄС	Словаччина	Польща	Німеччина
Кількість підприємств	99,9	99,8	99,9	99,8	99,5
Зайнятість	75,5	66,9	71,2	69,0	60,9
Обсяги продажів	60,4	57,9	62,7	51,0	53,8

Джерело: складено за даними Державної служби статистики[3], Eurostat [9],

Ці агреговані показники не розкривають структуру в секторі МСП України. Бізнес для проживання і псевдозайнятість, хоча й існують, але вони не є такою значною проблемою в інших країнах, з якими проводилось порівняння. Крім того, в цих країнах сектор МСП показує кращу динаміку зростання, тобто більше компаній виростають із середніх розмірів. З даних таблиці 1 можна зробити висновок: чим розвиненіша економіка країни, тим меншою є частка малого і середнього бізнесу в економіці.

Частка малого та середнього бізнесу у ВВП України на сьогодні складає лише 10-15%, в той час як у європейських країнах середня цифра – 50%. Це значно менше, ніж у розвинених економіках: у Німеччині на частку малого

бізнесу припадає 60%, в Італії – 70%, у сусідніх Росії та Білорусі – 22% і 23% відповідно.

Згідно з результатами доповіді Групи Світового банку, Україна у 2013 – 2014 роках продовжувала поліпшувати умови ведення бізнесу для місцевих підприємців, незважаючи на економічну кризу та політичні потрясіння. Позиція України в рейтингу легкості ведення бізнесу поліпшилася і Україна перемістилася за 2013 рік зі 112-го місця на 96-те місце[2]. Проте, незважаючи на всі покращення, існує багато недоліків, які перешкоджають ефективному веденню бізнесу.

В проекті розпорядження «Про схвалення Концепції Загальнодержавної програми розвитку малого і середнього підприємництва на 2014–2024 роки» відзначаються такі загальні чинники, що стримують розвиток малого і середнього підприємництва в Україні [7]:

- обмеженість внутрішніх фінансових ресурсів та ускладнений доступ до зовнішніх джерел фінансування, складність залучення значних інвестицій;
- складність, тривалість і, як наслідок, значна вартість проходження дозвільних і погоджувальних процедур;
- недостатній рівень відповідальності посадових осіб дозвільних служб та низький рівень обізнаності підприємців про механізм притягнення їх до відповідальності;
- складність процедури започаткування бізнесу й виходу з бізнесу;
- обмеженість інформаційного, консультативного та методичного забезпечення підприємницької діяльності, серед іншого з питань сертифікації продукції та послуг, а також упровадження систем управління якістю;
- недосконалість системи підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації кадрів для підприємницької діяльності;
- недостатньо налагоджений механізм партнерства у сфері корпоративно-соціальної відповідальності;
- недостатній рівень доцільності прозорості регуляторної діяльності, що не дозволяє суб'єктам господарювання планувати власну діяльність;
- відсутність дієвого механізму підтримки інноваційної діяльності;
- складний доступ вітчизняного малого і середнього бізнесу до сучасних технологій;
- недостатня активність представників малого і середнього бізнесу щодо захисту власних інтересів;
- недостатньо розвинена система інфраструктури підтримки підприємництва;
- недостатній рівень залучення молоді до підприємництва;

- низька активність сільського населення до започаткування власної справи;
- недосконала система державного нагляду за підприємницькою діяльністю;
- складність процедур сертифікації і стандартизації товарів і послуг.

Розв'язання перерахованих проблем є принципово важливими для подальшого розвитку МСБ в Україні.

Система фінансових механізмів розвитку малого і середнього підприємництва в Україні складається з бюджетного, кредитного та механізму самофінансування (власних коштів підприємців).

За даними Держстату України у 2013 році основним джерелом інвестування для всіх суб'єктів господарювання залишалися власні кошти, що складало 63,4% від загального обсягу фінансування в середньому по Україні, кредити й інші зовнішні позики – 14,8%, кошти з держбюджету і місцевих бюджетів – 2,5% і 2,8% відповідно[3].

Сьогодні малий та середній бізнес якнайбільше потребує фінансових ресурсів для свого розвитку. Фінансово-кредитна підтримка держави є досить незначною і закритою бюрократичними перепонами, тому малому та середньому бізнесу приходиться шукати необхідних фінансових ресурсів на ринку – банківському ринку. Тому на другому місці за джерелами фінансування МСП є банківське кредитування. Залучення банківського кредиту є класичною технологією запозичення необхідних фінансових ресурсів. Банківські кредити дають змогу фінансувати витрати суб'єктів підприємницької діяльності, пов'язані з придбанням основних і поточних активів, покриттям таких потреб підприємства, як тимчасове збільшення виробничих запасів, виникнення (збільшення) дебіторської заборгованості, іншими зобов'язаннями.

Нині великі вітчизняні банки надають кредити підприємствам малого бізнесу також за рахунок власних коштів, поступово відмовляючись від ресурсів іноземних кредитних ліній. У цьому процесі варто відзначити тенденцію до стрімкого зростання обсягів кредитних вкладень у сферу малого бізнесу за рахунок власних коштів банків України (рис.1).

Дані рис. 1 свідчать, що питома вага кредитування малого бізнесу за 2007-2013 роки знаходиться в межах 15% кредитного портфеля вітчизняних банків. Отже, кредитні ресурси в Україні для малого підприємництва дуже обмежені. Для більшості суб'єктів підприємницької діяльності банківський кредит залишається недоступним через високі процентні ставки. Проаналізувавши динаміку середньорічних процентних ставок на ринку банківського кредитування впродовж досліджуваного періоду, нами було визначено, що в період 2011-2012 років процентні ставки за кредитами були найвищими – 22,3% і 24% відповідно[5]. Це пояснюється тим, що в національній економіці фактично не діє механізм гарантування кредитів і це в свою чергу негативно вплинуло на доступ до кредитування суб'єктів підприємництва.

Рис. 1. Питома вага кредитів наданих банками України МСП у загальному обсязі кредитного портфеля банку [5].

Найбільш активну участь у процесі кредитування МСП беруть: Альфа – Банк, Банк Кредит Дніпро, Банк Форум, Брокбізнесбанк, ВТБ Банк, VAB Банк, Дельта Банк, Кредитпромбанк, Credit Agricole, ОТП Банк, Ощадбанк, Південний, ПриватБанк, Промінвестбанк, ПУМБ, Райффайзен Банк Аваль, , Укргазбанк, Укрексімбанк, УкрСиббанк, Укрсоцбанк, Фінанси та Кредит, Фінансова ініціатива, Хрещатик, Unicredit Bank.

Головним недоліком кредитування малого та середнього бізнесу банкіри нерідко називають труднощі, пов'язані з «відстеженням» позичальників, які нерідко працюють у тіні та ведуть подвійну бухгалтерію.

Необхідною умовою подальшого розвитку кредитування банками суб'єктів підприємницької діяльності є залучення держави до цього процесу. Основними напрямками роботи повинні бути активізація кредитно-гарантійних установ, створення Національної системи гарантій, збільшення частки державних видатків на розвиток малого підприємництва, впровадження законів про мікrokредитування, розроблення програм фінансової підтримки на прикладі США та країн Європейської співдружності. При конструктивній роботі банківського сектора та держави в особі НБУ, Міністерства фінансів можливо прискорити розвиток як банківського сектора так і малого підприємництва до показників розвинутих країн світу.

В Україні фінансова підтримка підприємництва на рівні держави здійснюється через програму «Мікrokредитування суб'єктів малого підприємництва», на виконання якої у Державному бюджеті України на 2013 рік було виділено 10,3 млн грн. В рамках цієї програми суб'єкти малого підприємництва мали змогу отримати кредит (середній розмір кредиту 250 тис. грн.) для відкриття власної справи або для виробництва, переробки і збуту виробленої продукції, придбання техніки, обладнання, новітніх

технологій, будівництва і реконструкції виробничих приміщень. Мікрокредити надавались через Український фонд підтримки підприємництва шляхом проведення конкурсу бізнес-планів.

У 2013 році Українським фондом підтримки підприємництва видано 37 мікрокредитів на суму 9,0 млн грн., з них: 20 мікрокредитів – фізичним особам-підприємцям на загальну суму 4,9 млн грн, 17 – юридичним особам на загальну суму 4,1 млн грн.[1].

Також важливим напрямком розвитку МСП є формування сприятливого податкового середовища з метою послаблення податкового тиску. Державна політика в сфері податкового стимулювання підприємницької діяльності повинна виходити із стабільності рівня оподаткування, системи та бази для нарахування податків. Підтримка з боку держави має здійснюватись двома взаємопов'язаними шляхами:

- допомога у формуванні стартового капіталу для відкриття підприємства;
- забезпечення сприятливих умов для подальшого розвитку вже функціонуючих підприємств.

Програма економічних реформ на 2010–2014 рр. мала досить неоднозначні наслідки в реалізації завдання формування сприятливого податкового простору для бізнесу. З одного боку, у процесі реалізації податкової реформи було запроваджено низку конструктивних новацій. Кількість податкових платежів за цей період зменшилася з 147 до 28, витрати часу на підготовку звітності та сплату податків скоротилися з 736 до 390 годин на рік, інтегральний показник податкового навантаження знизився з 57,2% до 54,9% [8].

Пріоритетними напрямками вітчизняного податкового стимулювання мають стати: надання податкового кредиту у розмірі 20 % приросту витрат на науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи; податкове кредитування в розмірі 6% від інвестицій у НДДКР у секторі базових технологій (розробка нових матеріалів, біотехнології та ін.); зниження податку на прибуток до 15%; наведення порядку у сфері відшкодування ПДВ.

Досить привабливим джерелом для фінансування підприємств малого бізнесу є приватні запозичення, оскільки таке джерело не вимагає додаткових витрат на оформлення зобов'язань, характеризується низьким рівнем трансакційних витрат зважаючи на особисте знайомство кредитора та позичальника. Проте, до його недоліків можна віднести: високу вартість (до 50% на рік), правову незахищеність позичальника, що подекуди компенсується відповідними незаконними діями до неспроможних повернути борг позичальників, та короткотерміновість. Відтак для фінансування інноваційно-інвестиційних проектів малого бізнесу воно фактично не підходить [4].

На жаль, в Україні дуже слабо розвинене таке джерело залучення ресурсів для розвитку малих підприємств як фондовий ринок. Саме це джерело стало основою розвитку невеликих високотехнологічних компаній у Сполучених штатах та ЄС.

Висновки. Отже, нестача фінансування залишається проблемою, з якою малий і середній бізнес стикається протягом усього життєвого циклу компанії на етапах створення, становлення та розвитку. Це пов'язано, насамперед з тим, що країна має недостатній досвід функціонування ринкової економіки, зокрема розвитку малого підприємництва: нерозвиненість фондового ринку, інфраструктури фінансово-кредитного ринку та цілеспрямованої державної регуляторної політики у цій сфері.

Для покращення ситуації необхідно створювати умови, які дозволять збільшити надання малим підприємствам державних позик, сприятимуть розширенню банківського кредитування. Необхідно застосовувати альтернативні системи оподаткування; формувати розгалужену мережу небанківських фінансових установ.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аналітичний звіт про стан і перспективи розвитку малого та середнього підприємництва в Україні. Державна служба України з питань регуляторної політики та розвитку підприємництва. – К. – 2014 / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dkrp.gov.ua/info/3226>.

2. Ведення бізнесу в Україні: Незважаючи на кризу, країні вдалося поліпшити своє регуляторне середовище для підприємництва. Електронний ресурс. – [Режим доступу]: <http://www.worldbank.org/uk/news/press-release/2014/10/29/doing-business-ukraine>.

3. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

4. Другов О.О. Аналіз джерел фінансування розвитку малого та середнього бізнесу в Україні / О.О. Другов // Стратегічні пріоритети. – №4(9). – 2008. – С. 115-120.

5. Основні показники діяльності банків України. [Електронний ресурс]: Офіційний сайт Національного банку України. – Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=36807&cat_id=36798.

6. Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні: закон України від 22.03.2012 № 4618-VI. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4618-17>.

7. Про схвалення Концепції Загальнодержавної програми розвитку малого і середнього підприємництва на 2014-2024 роки: розпорядження від 28 серпня 2013 р. № 641-р. / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/641-2013-%D1%80>.

8. Щодо першочергових заходів покращення податкового клімату в Україні. Аналітична записка. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/1492>.

9. Eurostat [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu>.